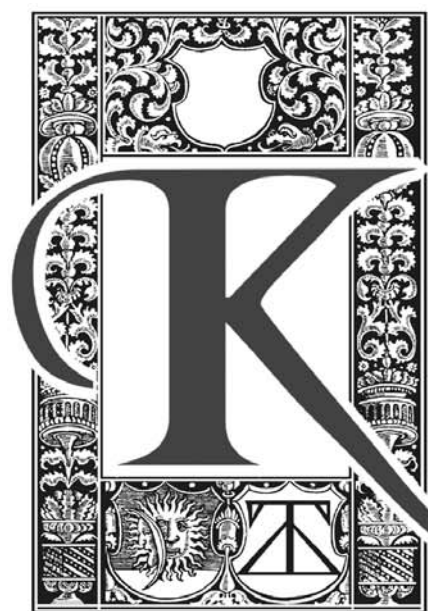

№ 39 (344)
Кастрычнік 2010 года

Краязнаўчая газета

Выдаецца з красавіка 2003 года

www.bfk.by

У нумары:

**Роздум: мы – носьбіты
нацыянальнага духу –**

стар. 3

**Караткевіч: «Каласы пад
сярпом тваім», том 2 –**

стар. 4

**Царкоўнае краязнаўства:
«Каралева Палесся» –**

стар. 6

На тым тыдні...

✓ **13 кастрычніка** ў Дзяржаўным музеі гісторыі тэатральнай і музычнай культуры **адкрыты мемарыяльны пакой Яўгена Глебава**, кампазітара, педагога, грамадскага дзеяча, народнага артыста Беларусі і СССР, лаўрэата Дзяржаўнай прэміі Беларусі. Экспазіцыя стварае атмасферу працоўнага кабінета творцы. Тут прадстаўленыя фатаграфіі, асабістыя рэчы, афішы да спектакляў, кнігі з сямейнай бібліятэкі, мэбля і нотныя рукапісы. Пакой з'яўляецца часткай сталай экспазіцыі музея «Музычная культура Беларусі XX стагоддзя». У ягоным стварэнні дапамогу аказала сям'я Я. Глебава. Пад час адкрыцця пакоя адбылася прэзентацыя кнігі «Евгений Глебов. Судьбы серебряные струны», дзе сабраныя ўспаміны, інтэрв'ю, прысвячэнні, эсэ. Квартэт драўляных духавых інструментаў «Riviera» пад кіраўніцтвам Максіма Расохі прадставіў сваё бачанне вядомых твораў кампазітара.

✓ **16 кастрычніка** Нацыянальная бібліятэка Беларусі запрасіла дзяцей на **творчыя заняткі з цыкла «Нетрадыцыйныя спосабы адлюстравання»**. 5–8-гадовыя ўдзельнікі стваралі кампазіцыю «Восеньская пара – вачэй замілаванне» з дапамогай розных відаў паперы, сурвэтак, крупаў, ваты і іншых матэрыялаў. Пад час мерапрыемства былі таксама рухомыя гульні, віктарыны, чытанне вершаў, прагляд мультфільмаў.

✓ **18 кастрычніка** ў Мінску адкрыліся **Дні культуры В'етнама**. Арганізавалі мерапрыемства в'етнамскае пасольства, Міністэрства культуры, спорту і турызму Сацыялістычнай Рэспублікі В'етнам пры садзейнічанні Міністэрства культуры Беларусі, рэктарата Беларускага навукова-тэхнічнага ўніверсітэта і Міжнароднага студэнцкага цэнтра БНТУ. Амбасадар В'етнама ў Беларусі Данг Хыу Чан адзначыў, што правядзенне Дзён культуры прымеркаванае да 65-годдзя незалежнасці СРВ і 1000-годдзя Ханоя. Праграма Дзён культуры ўключае выстаўку прадметаў дэкаратыўна-ўжыткавага мастацтва В'етнама і фотавыстаўку, прысвечаную Ханоя ды іншым адметным мясцінам краіны. Акрамя таго прайшла дэманстрацыя дызайн-калекцыі в'етнамскага нацыянальнага жаночага адзення.

Музей у доме Таўлая

У старажытнай Лідзе адкрыты літаратурны філіял гісторыка-мастацкага музея. Размяшчаецца ён побач з вядомым замкам, у доме, дзе перад вайной жыў таленавіты паэт Валяцін Таўлай. Натуральна, што тут ёсць мемарыяльны пакой паэта-змагара, дзе прадстаўленыя дакументы пра яго жыццёвы шлях.

Экспанаты філіяла расказваюць аб многіх літаратарах лідскага краю розных часоў. Пераступіўшы парог дома, наведнікі адразу ж у холе звернуць увагу на фотаздымкі пісьменнікаў, чый лёс звязаны з Лідчынай. Стэнд адкрывае Янка Купала, які ў 1940 годзе быў абраны лідчанамі дэпутатам Вярхоўнага Савета Беларускай ССР. А побач з бессмяротным песняром змешчаныя фота Цёткі (Алаізы Пашкевіч), Ніны Тарас, Канстанціна Тарасава... Такого ж гонару ўдастоеныя і польскія літаратары Ежы Путрамент і Земавіт Фядэцкі, якія ў свой час жылі на лідскай зямлі.

У філіяле маюцца літаратурная гасцеўня і чытальная зала. А працуюць тут прыветныя і добразычлівыя супрацоўнікі. Яны заўсёды радыя сустрэць у доміку В. Таўлая як лідчанаў, так і гасцей горада.

Алесь ЖАЛКОЎСКІ, г. Ліда
Фота Станіслава СУДНІКА

Імпрэза

9 кастрычніка ў мінскай ратушы прайшоў баль. І баль гэты быў інсцэніроўкаю дня народзінаў кампазітара Міхала Клеафаса Агінскага, які прайшоў у маёнтку ў Залессі 9 кастрычніка 1811 года. Сёлетнюю ж тэатралізаваную імпрэзу правяло Міжнароднае грамадскае аб'яднанне «Гісторыка». Хлапцы і дзяўчаты апранулі строі XIX стагоддзя, выконвалі ролі запрошаных гасцей тагачаснага прыёму (завіталі на баль Чартарыйскія, Малахоўскія, Караль Прозар ды іншыя не менш знаныя асобы), размаўлялі па-беларуску і па-французску, танчылі паланэзы, кадрылі, вальсы... Нават посуд на сталах адпавядаў часу і месцу правядзення колішняга балю. А ролю гаспадара выконваў студэнт БДУІР... Аляксандр Агінскі.

Фота Наталі КУПРЭВІЧ

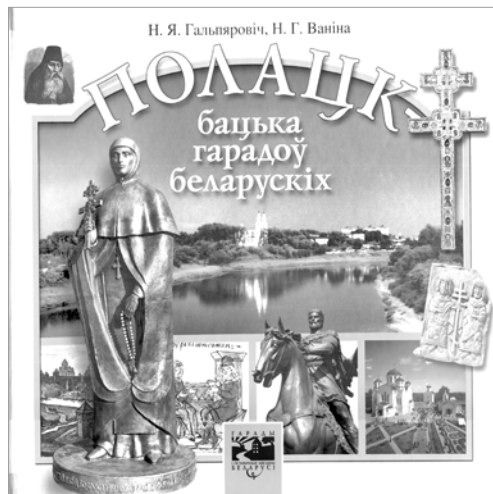
Полацку прысвячаецца

Наша краіна мае багатую і слаўную гісторыю. Каб упэўніцца ў гэтым, дастаткова пагартваць і (абавязкова захаваць) пачытаць нядаўна выдадзеную ў выдавецтве «Пачатковая школа» кнігу «Полацк – бацька гарадоў беларускіх». Як пазначана ў анатацыі, яна адкрывае серыю кніг «Гарады і гістарычныя мясціны Беларусі», якая дапаможа глыбей і пайней адкрыць для сябе нашу цудоўную краіну.

Аўтары гэтай невялікай па аб'ёме, але выдатна аздобленай каляровымі ілюстрацыямі, кнігі Навум Гальпяровіч і Наталля Ваніна быццам бы разлічвалі на пэўнага чытача – на моладзь, школьную, студэнцкую, на тых, хто сёння моцна зацікаўлены гісторыяй, культурай сваёй Радзімы. Аднак нават дастаткова абазначаны ў гістарычным мінулым чалавек, напрыклад, як я, з велізарнай цікавасцю прачытае яе. Мала таго, зноў і зноў звяртаюся да асобных старонак, каб вярнуцца ўспамінамі да таго Полацка, які я быццам добра ведаю.

Рэпрэзентуемая кніга – гэта і своеасаблівы праважаты па найцікавых мясцінах Полацка, па ягоных помніках, музеях, храмах, адным словам, па гістарычных сцяжынках горада, якія выводзяць у сучасны Полацк – буйны прамысловы і культурны цэнтр – культурную сталіцу Беларусі 2010 года.

І некалькі словаў пра аўтараў кнігі. Навум Гальпяровіч – вядо-

мы ў нашай краіне журналіст, аўтар і вядучы праграмы Беларускага радыё пад назвай «Зямля, што нам дадзена лёсам», пісьменнік і кіраўнік замежнага радыёвяшчання Белрадыёкампаніі і па сумяшчальніцтве... старшыня Полацкага зямляцтва.

Наталля Ваніна – журналіст, выдавец. Працавала ў Полацкай газеце «Сцяг камунізму», «Мінскай праўдзе», «Настаўніцкай газеце». Зараз дырэктар і галоўны рэдактар выдавецтва «Пачатковая школа». Пры яе непасрэдным удзеле выйшла нямала цікавых кніг і часопісаў для дзяцей.

Так і карціць пад канец параўнаць кнігу пра Полацк з песняю, бо гэты горад сапраўды нашая гістарычная песня, гімн вытокаў нашай дзяржаўнасці.

Уладзімір ГІЛЕП

Пра Цімоха Карагу ўпершыню пачуў некалькі гадоў таму ад былога намесніка старшыні Старадарожскага райвыканкама Альберта Міхайлава. Чуйны да мастацкага слова, паэт-песеннік, ён так цікава расказваў пра літаратара-земляка, што не паехаць у Старыя Дарогі на сустрэчу з роднымі байкапісца проста нельга было. А перад самай дарогай завітаў у мінскую кнігарню па вуліцы Карла Маркса. У букіністычным раздзеле натрапіў на старую кніжку беларускага гумару на рускай мове. Сярод твораў знакамітых майстроў – і дзве байкі Цімоха Карагі. Дык давайце разам узгадаем паэта-сатырыка з вёскі Ляўкі Старадарожскага раёна.

І вось мы разам з Альбертам Міхайлавым – у родных мясцінах Цімоха Карагі.

– Лёс бацькі ў многім падобны на лёс яго пакалення, – расказвала тады дачка паэта Любоў Цімохаўна (яна жыве таксама ў Ляўках і ў школе суседняй вёскі Церабуты выкладае беларускую мову і літаратуру. У Церабутах мы і сустрэліся). – Сам ён

Байкапісец з вёскі Ляўкі

родам з Віцебшчыны, нарадзіўся 10 красавіка 1917 года ў вёсцы Малінаўка Чашніцкага раёна. Скончыў педтэхнікум. Напрыканцы 1930-х прыехаў працаваць настаўнікам у Ляўкі. У 1939 годзе прызвалі ў Чырвоную Армію. У салдацкім строі і засталася тату вайна. Будучы цяжка параненым, патрапіў у палон. Пашчасціла выжыць. Адразу пасля вызвалення з палону працаваў у Чэлябінску, рэдагаваў газету «Батуринский горняк». Вось тады, відаць, і атрымала найбольшае развіццё яго паэтычнае захапленне. Хаця вершы пісаў яшчэ ў час вучобы ў тэхнікуме...

Вярнуўшыся дадому, Цімох Карага працуе настаўнікам рускай мовы ў Ляўках (цяпер ужо колішняя васьмігодка закрытая). Выкладае і іншыя прадметы. Кіруе мастацкай самадзейнасцю, піша песні. Пад кіраўніцтвам настаўніка ладзяцца канцэрты ў мясцовым клубе. І, канечне ж, шмат піша. Не толькі сатырычныя вершы, але і лірыку, творы, адрасаваныя дзецям. Часта друкуецца ў рэспуб-

ліканскіх газетах і часопісах. А болей за ўсё – у старадарожскай раённай газеце. У Ляўках і суседніх вёсках нумары з байкамі земляка зачитваліся, што называецца, да дзірака, перадаваліся з хаты ў хату.

– Часам тата меў і непрыемнасці з-за творчасці, – расказвае дачка паэта. – Адночы ў адной з баек пазнаў сябе і калгасны брыгадзір, хаця, зразумела, пісаў бацька пра вобраз абагульнены. Мясцовыя п'яніцы стараліся адзін аднаго падкузьміць: маўляў, шмат не пі, бо патрапіш на аловак Цімоха Карагі.

У пачатку 1960-х у Мінску выйшаў зборнік сатыры ляўкоўскага паэта «Братка Кандратка». Рыхтаваў байкапісец і яшчэ адну кнігу – «Раўнівая зайчыха». Марыў пра кнігу вершаў для дзяцей. Але задуманаму спраўдзіцца не ўдалося. Памёр Цімох Антонавіч 31 жніўня 1980 года. Пахаваны на могілках у вёсцы Ляўкі.

У школе ў Церабутах імем Цімоха Карагі назвалі піянерскую дружыну. Паэта-земляка часта згадваюць на

ўроках беларускай літаратуры, абавязкова расказваюць пра яго напярэдадні Дня беларускага пісьменства. Некалькі гадоў таму ў Старых Дарогах быў праведзены грандыёзны вечар у гонар сатырыка. А вёў яго ўнук паэта – здольны арганізатар культурна-асветніцкай работы, ён і сам чуйны да мастацкага слова, спрабуе пісаць.

– Добра было б нам зрабіць традыцыйнае штогадовае свята паэзіі ў знак памяці Цімоха Карагі, – разважае на развітанне Альберт Міхайлаў. – А мо нават – свята сатыры і гумару. Мне здаецца, што людзі добра ўспрынялі б гэтую ініцыятыву. Варта парупіцца і пра выданне спадчыны ляўкоўскага самародка асобнай ёмістай кнігай. Думаю, што чытач у кнігі быў бы не толькі на Старадарожчыне.

У раённай бібліятэцы захоўваецца машынапісны «том» паэзіі Цімоха Карагі «Сповідзь без пакаяння». Берагуць яго старадарожцы як самую дарагую каштоўнасць. Чытаючы байкі «Зайдросны баран», «Піліпок і грыбок», «Конь і слон», «Асёл-дзівак», іншыя творы саматужнай кнігі, і я пранікаюся шчырай чытацкай зацікаўленасцю да зробленага настаўнікам з вёскі Ляўкі Старадарожскага раёна.

Кастусь ЛАДУЦЬКА

Шляхамі першаадкрывальнікаў

Более за 80 гадоў таму ў чыгуначнай школе пры станцыі Асіповічы працаваў краязнаўчы гурток. Яго ўзначальваў вядомы ў той час даследчык этнаграфіі і гісторыі гэтага кутка Беларусі Алесь Немцаў, па сваёй асноўнай працы – настаўнік гісторыі. Пяру гэтага краязнаўца належыць шмат публікацыяў у розных выданнях. У адной з іх, «Экскурсія вучняў Асіповіцкай сямігодкі», надрукаванай у 1925 годзе, апісваецца падарожжа гуртоўцаў на Жужлянку, вельмі цікавы помнік археалогі, які знаходзіўся за 14 кіламетраў ад тагачаснага мястэчка Асіповічы. Менавіта ў гэтым артыкуле даюцца першыя звесткі пра Жужлянку. Немцаў, такім чынам, можа лічыцца першаадкрывальнікам згаданага помніка.

Аднойчы мы вырашылі паўтарыць маршрут асіповіцкіх краязнаўцаў шматгадовай даўнасці. Мы – гэта настаўнікі хіміі і біялогіі з сярэдняй школы № 3 г. Асіповічы Святлана Уладзіміраўна Зайцава, Аксана Пятроўна Андрановіч, аўтар гэтых радкоў і вучні 7–9-х класаў.

Як і нашыя даўнія папярэднікі, па дарозе мы рабілі назіранні за прыродай і занатоўвалі іх. А пасля паходу яго ўдзельнікі расказалі пра свае ўражанні.

Насця Баннікава, 9 клас:
– Мы сабраліся раніцай а палове на восьмую на вакзале, селі ў электрычку і даехалі да станцыі Верайцы. Потым прайшлі праз лес да шашы Мінск–Бабруйск. Па дарозе фатаграфавалі розныя лясныя кветкі.

Каця Шэвіч, таксама 9 клас:
– Таксама мы рабілі здымкі мурашнікаў і бабровой плаціны на ручаі Жужлянкі.

Зноў Насця:
– Потым мы выйшлі на поле, дзе збіралі чарапкі ад старажытных гаршчкоў. Калі прыйшлі на пляцоўку гарадзішча, там таксама знайшлі некалькі чарапоў. Зрабілі мы і вымярэнні помніка. У той час на рацэ рыбакі рабілі новы мосцік – мы пазнаёміліся з ім.

Улад Калячка і Насця Вікторчык з 7-га класа:

– А яшчэ мы збіралі ўзоры раслінаў для гербарыя і падлічвалі колькасць малюскаў у рачной вадзе. Па наяўнасці і

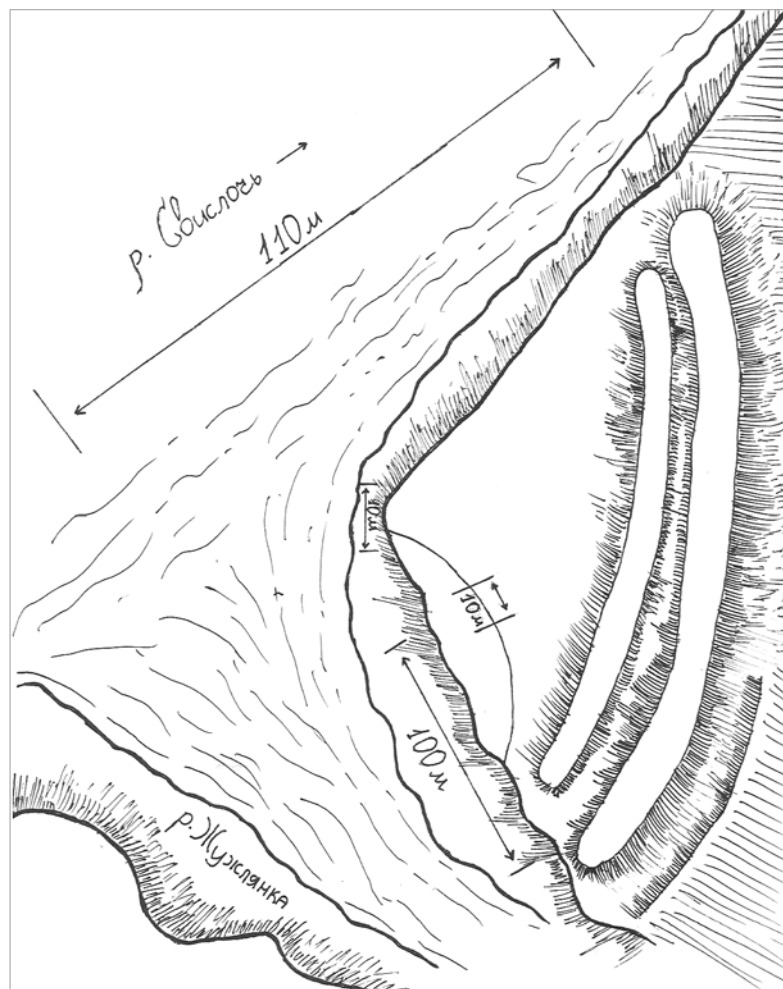
колькасці малюскаў можна вызначыць, якая чысціня вады ў рацэ ці ў возеры.

Віка Маханав, 8 клас:
– Больш за ўсё мне спадабаўся выгляд вусця Жужлянкі, месца сутоку са Свіслаччу. У мяне аж настрой узняўся ад гэтага краявіду.

Аксана Пятроўна Андрановіч:
– У школе вучні ў пэўнай ступені прыціснутыя абавязкамі і дысцыплінай, а ў такіх паходах дзіцячыя душы раскрываюцца. Дзеткі ў нас гарадскія, прайшлі 7 кіламетраў і стаміліся, але ж у іх відавочна прачнуўся азарт да пошукаў і спасціжэння чагосьці новага. Таксама важна, што ў такіх паходах абуджаецца дзіцячая фантазія. Так што я таксама за працяг нашых экскурсіяў.

Юрый КЛЕВАНЕЦ, г. Асіповічы

Ад рэдакцыі. А яшчэ гарадзішча і селішча на рацэ Жужлянкі ў 1963 годзе даследавалі і праводзілі археалагічныя раскопкі студэнты гістфака БДУ. Матэрыялы гэтых раскопак захоўваюцца ў архіве БДУ.

Малюнак гарадзішча Жужлянкі зрабіла Віка Маханав

Пачатак

Ім для шматлюднага на той час Антанёва, Ціхова і мноства іншых сядзібаў у Налібоках, на жаль, стаў верасень 1939 году. Мама добра памятала той дзень – 17 верасня. Прыбегла зранку да сваёй сяброўкі, дачкі даволі заможнага гаспадара-асадніка. Выйшаў ейны бацька і даў маме цэлую жменю манетаў – грошаў, наказаўшы бегчы дахаты і сёння больш не прыходзіць. Пабегла, схавала нечаканы скарб. А тады праз вакно ўбачыла, як па антанёўскай вуліцы пайшлі адна за другой наладаваныя хатнім скарбам фурманкі асаднікаў, паноў з маёнткаў. А ўжо па абедзе праз вёску прайшлі чырвонаармейцы. Тыя польскія грошы перасталі быць скарбам.

Вядома, чырвоная прапаганда і раней даносіла звесткі пра шчаслівае жыццё ў Савецкай Беларусі. Беларус, гэты Хомка няверуючы, як дакладна заўважыў яшчэ Максім Гарэцкі, не надта спяшаўся верыць. Заўсёды чакаў, каб на свае вочы ўбачыць. Вельмі цікава ўспрымала тую прапаганду мая мама. Прыход саветаў уяўляўся ёй святам з такімі наступствамі: у кожнай вясковай хаце на падваконніках будуць стаяць вялікія, купленыя (не сшытыя, як у яе, а сапраўдныя) лялькі, і ўсе людзі ў вёсцы будуць есці белыя булкі, як на Вялікі дзень. Штодня.

Страшнай была зіма для тых лясных гаспадароў, хто застаўся, не выехаў. А былі і такія. Лютая зіма 1940-га.

Мама ўспамінала, як яшчэ з вечара сельсавецкія ўлады загадалі бацьку з'явіцца з падводай. (Мой дзед Петрык Бандарык – гэта той жа Купалаў тутэйшы Лявон Гарошка, якога кожная новая ўлада, «абскупанты», гнала ў абоз, не надта пытаючы згоды, адрываючы ад сваіх сялянскіх справаў). Вярнуўся на раніцу. Здубянялы. Хоць быў у кажуху і валёнках. Яго трэсла як у трасцы. Не ад холаду. Ад жаху: «Што ж яны вырабляюць?! Усіх вывезлі. Дзеці малыя. А на падводу не дазволілі нават саломы падаслаць. На голая драбіны садзілі. У гэты мароз. Яны не выжывуць. І загадалі: нікому ні слова, дзе быў уначы...»

канца

І гэта сёння таксама можна назваць знішчэннем «носьбітаў польскага нацыянальнага духу»? Але найперш гэта было знішчэнне мірных людзей, іх дзяцей. На гэтай зямлі так усё пераплецена, такія нацыянальныя вузлы завязаныя, што кранаць іх заўсёды балюча. Ды і ці патрэбна? Асабліва тым, хто не жыў у Заходняй Беларусі. А хто ў такім разе Адам Міцкевіч? А Эліза Ажэшка? А Алаіза Пашкевіч? А Ларыса Геніюш? Да бясконцасці можна доўжыць гэты спіс. Усе яны – прадстаўнікі спрадвечнай ліцвінскай шляхты, якая была спаланізаваная, але ўсе былі сапраўднымі інтэлігентамі, якія з глыбокай павагай ставіліся да беларускага людзі, прамаўлялі пра яго і аб ім, аб ягонай знявечанай душы, пра скарбы гэтай душы (Адам Міцкевіч, Эліза Ажэшка), становіліся ягонымі апосталамі, бо дайшлі да праўды – кім яны ёсць і кім ёсць іх народ (Францішак Багушэвіч, Алаіза Пашкевіч, Ларыса Геніюш), мецэнатамі (Магдалена Радзівіл). А ўявіце, каб давялося той спаланізаванай шляхце жыць у незалежнай Беларусі – цывілізаванай еўрапейскай дзяржаве. Ці ёсць пэўнасць, што сталі б яны ворагамі такой краіны? Дзеляць люд гэтай зямлі на палякаў і беларусаў, тым самым, на жаль, ілююць ваду на той самы млын: беларусы – нацыя не шляхетная, мужыцкая. А як жа Купала – нашчадак шляхецкага роду, які пачынаў пісаць па-польску, а браты Луцкевічы, а найвялікшы – Максім Багдановіч, род якога па маці быў шляхецкім, меў герб «Курч», а Карусь Каганец – з той жа старадаўняй гербавай шляхты, а пан Аляксандр Уласаў – гаспадар Мігаўкі, а Ядвігін Ш. –

гаспадар Карпілаўкі, што давала прытулак дзецям-сіротам у гады Першай сусветнай вайны, а Вацлаў Іваноўскі, чья спадчынная сядзіба Лябёдка на Шчучыншчыне захавалася да сёння, а сто гадоў таму стала калыскай нашага вольнага беларускага слова – першага перыёдыка XX стагоддзя з такой знакавай назвай – «Свабода»... Бясконца можна доўжыць аповед пра творцаў, пісьменнікаў, музыкаў, гісторыкаў, філолагаў – нашых беларускіх паноў. А зазірнем у XIX стагоддзе. Усе яны – шанюнае панства. І ўсе з польскіх сем'яў?

Ад маёй бабулі праз увесь час чула: «Ранейшыя паны былі лепшыя, чым цяперашнія». Мела на ўвазе калгаснае кіраўніцтва. Ніколі нічога благога пра «даўнейшых» паноў не казала. Працаваць на панскім полі было выгада. Разлічвалі кожны вечар залатоўкамі. Працавалі жанкі так старанна, што, калі хустка спадзе, не папраўлялі: «Пакуль разagneшся, перавяжаш, ад суседак адстанеш. Назаўтра не возьмуць». Працоўных рук хапала. Згадвала бабуля такі выпадак. Стаміліся жнучы. Вырашылі адпачыць. Леглі на траўцы ў цяньку. Тут якраз пан з эканомам пад'язджаюць. І хавацца позна, бо ўжо ўбачылі «лайдачак». Вырашылі: хай будзе, што будзе, прытварыліся, што спяць. Пад'ехалі паны і будзіць кабетаў не сталі. Ціха паехалі далей. А збянтэжаныя, здзіўленыя кабеты пачулі панскія словы: «Глядзі, пане эканоме, ляжаць гэтыя сялянкі на сырой зямлі і не захварэюць. Уяўляеш, што было б, каб нашыя пані на халоднай зямлі паляжалі?»

А ў маім родным Шчонаве з асаблівай цеплынёй згадвалі пра маладых

паненак, дачок пана Жука. Кабета, што была ў іх пакаёўкай, мела фотаздымкі. Малілася на іх, як на ікону. Муж іранічна называў тую кабету панскім пантофлем.

Што да варанчанскай пані Чарноўскай, то яна наогул была вельмі шанаванай між нашага людзі. Лекарка, асветніца, адкрывала школы для тутэйшых дзетак. А ў 1939-м і не думала ўцякаць у Польшчу, гэта была яе зямля, яе Радзіма, яе народ, які любіла. Ніколі нікому не зрабіла благога. Загінула ў вайну пакутніцкай смерцю. Разам з сынам, маці, нявесткай, якая чакала дзіцятка. І ніхто з тутэйшых ніколі ні слова благога не чуў ад яе ні пра беларусаў, ні пра мову нашу. А жыла яна, нагадаю, у адноўленай Рэчы Паспалітай. То кім павінна была сябе пачуваць? Ці не можна ўявіць, што тое ненароджанае дзіцятка, што таксама загінула ў пажары, стала б носьбітам беларускага духу, бо жыло б ужо не ў Польшчы? А мо стала б новым Міцкевічам ці Манюшкам, бо незвычайным талентам музыкаў быў пазначаны гэты род?

Разгадка прызнасці многіх з нашага вясковага людзі да колішніх паноў не можа хавацца ў рабскай пакорлівасці, прыняцці як справядлівай эксплуатацыі з боку панства, а ў шанаванні адукаванасці, шляхетнасці, прыстойнасці, спагаднасці, чаго, на жаль, і блізка не знайшлі ў «новых панах». І ў тым, што лепшага яны ніколі не бачылі, бо жыццё ў створаных саветаў калгасах было вядома якім. Саветызацыя для нашага людзі была ці не страшнейшай бядой за паланізацыю.

На жаль, беларусы дайшлі да таго, што нават гэтка прыгожая, натуральныя беларускія словы-звароты – *пані, пан, панства* – дыскрымінавалі, адкінуўшы па сацыяльнай і нацыянальнай прыкмеце, дыскрэдытавалі, напоўніўшы зместам цалкам адмоўным: пан – эксплуатаатар, дэспат, гультай, злодзей. А яшчэ – паляк.

Усе мы – людзі гэтай зямлі, носьбітамі якога б нацыянальнага духу ні былі.

Ала ПЕТРУШКЕВІЧ, г. Гродна

Міфы маюць сваё, уласцівае толькі ім жыццё. Размова пойдзе пра адзін з іх — магчымае існаванне працягу рамана «Каласы пад сярпом тваім».

Пачнем з інтэрв'ю У. Караткевіча, дадзенае А. Мальдзісу («ЛіМ», 21 ліпеня 1967 г.), пад назвай «Каласы з цагліны». На пытанне: «У пачатку года „Полымя“ абвясціла, што сёлета ў часопісе будзе друкавацца 2-я кніжка рамана. Значыць, яна ўжо таксама напісана?» пісьменнік адказаў: «У асноўным так. Уласна кажучы, гэта будзе не 2-я, а 3-я і 4-я кніжкі, таму што першую я вымушаны быў падзяліць на дзве. Праўда, работа над імі крыху зацягваецца, паступаюць усё новыя і новыя матэрыялы».

Гэтыя словы прагучалі не проста так: Караткевіч пабаяўся б сурочыць, казаць на ўсю Беларусь пра яшчэ не напісаны твор. Значыць, працяг існаваў? Чаму ж ён невядомы чытачу? Той жа А. Мальдзіс у кнізе «Жыццё і ўзнясенне Уладзіміра Караткевіча» меркаваў, «што чарнавік трэцяй і чацвёртай кнігі (калі ён існаваў) хутчэй за ўсё знік летам 1982 года», калі Караткевіч з жонкай быў у Сімферопалі, і тады абакралі іх кватэру.

З гэтым пагаджаюцца не ўсе. Напрыклад, А. Верабей у кнізе «Уладзімір Караткевіч: жыццё і творчасць» мяркуе, што «архіўныя матэрыялы не дазваляюць сцвярджаць, што раман быў закончаны». Ён нагадвае, што ў аўтабіяграфіі пісьменніка, напісанай 1 снежня 1964 г., ёсць радкі: «Пасля двух год перапынку здаў у „Полымя“ новы свой раман „Каласы пад сярпом тваім“. Здаў першы том. Другі не выпускаю з рук, дапрацоўваю. Пастараюся заплаціць гэтай кнігай доўг Дняпру, людзям паўстання 1863 г., Бела-

Працяг рамана «Каласы пад сярпом тваім» — міф або рэальнасць?

русі». Трэба заўважыць, што тады падзелу вядомай нам часткі «Каласоў...» не было. Першая частка — тая, якая ўбачыла свет. Другая — менавіта той працяг, які мы шукаем. Яшчэ адзін аргумент на нашу карысць?

Але не. А. Верабей прыводзіць яшчэ адну цытату

На канферэнцыі па рамане «Каласы пад сярпом тваім»

з гэтай жа аўтабіяграфіі: «Цяпер працую над гістарычным кінасцэнарыем „Хрыстос прыжамліўся ў Гародні“». Вядома, што яго Караткевіч закончыў 31 сакавіка 1965 г. А ўжо 7 красавіка таго ж года пачаў пісаць аднайменны раман. Атрымліваецца, што нібыта і часу, і магчымасці працягваць твор у пісьменніка не было.

Таксама можна згадаць і тое, што на абмеркаванні свайго рамана ў Саюзе пісьменнікаў 22 лютага 1967 г. (за паўгода да інтэрв'ю Мальдзісу) Караткевіч сказаў: «Твор яшчэ не закончаны». Але што значыць «яшчэ не»?

Гэта можна трактаваць і як тое, што раман пакуль што закончаны на двух першых кніжках, і як тое, што працяг рамана пішацца, але праца зробленая не да канца.

Ёсць яшчэ два факты. На пачатку 1982 г. Караткевіч напісаў тагачаснаму дырэктару выдавецтва «Мастацкая літаратура»: «Абавязуюся здаць канец „Каласоў...“ М.Ф. Дубянецкаму ў канцы снежня 1982 года. Ул. Караткевіч. 5 сакавіка 82 года. План выхаду — 84 год (83 — рэдакцыйная тоўка). 44 аркушы. На машыцы 1000 старонак. 4 ст. <аронкі> на дзень». Верабей сцвярджае, што гэты матэрыял, «асабліва прыпіска ў канцы, сведчыць, што пісьменнік думаў хутчэй за ўсё не пра напісанне твору, а пра яго напісанне».

У запісах У. Караткевіча захаваліся радкі, датаваныя 25 кастрычнікам 1982 г.: «Так, цяпер складаць зборнік вершаў, а там... да вясны рабіць „Каласы...“. Праўда, час ужо». Значыць, аргументы супраць існавання працягу «Каласоў...» даволі важкія. Але ў тым сэнсе, што гэта не аргументы, а контраргументы. Доказ «ад супрацьлеглага». Як інакш даказаць існаванне рэчы, якую ты не трымаеш у руках? Толькі праз адмаўленне яе існавання. Значыць, нам трэба знайсці больш важкія аргументы, чым у апанентаў.

Увогуле, «Каласы» нечым падобныя на гоголеўскія «Мёртвыя душы». Падобныя, зразумела, не праблематыкай. Урыўкі другога тома знайшліся абсалютна выпадкова: некалькі чарнавых спыткаў былі знойдзеныя пасля смерці Гоголя ў шафе, бо заваліліся за кнігі. Дзякуючы гэтаму мы можам убачыць у кнігах значную частку твора. Паспрабуем

што дзеянне двух першых раздзелаў адбываецца ў першай палове 1861 г. (пасля адмены прыгоннага права), дык атрымліваецца цэласны фрагмент.

Сам Караткевіч пра аповесць «Зброя» казаў наступнае: «Не. Гэта не працяг рамана, а яго адгалінаванне. Галоўныя героі тыя, але яны дзейнічаюць у іншых умовах, іншы раз не зусім так, як табе хочацца». Аповесць выглядае як цэльная частка рамана. Па-першае, як сцвярджае А. Верабей, стыль твора дазваляе «выказаць думку, што аповесць магла быць напісана ў маі-верасні 1964 года». А па-другое, стыль маскоўскіх раздзелаў цалкам адпавядае творчым мэтам пісьменніка. З аднаго боку, мэты гэтыя тыпова асветніцкія: пазнаёміць недасведчанага чытача з гістарычным матэрыялам (такую ролю выконвалі ў першай і другой частках «Каласоў...» сцэны віленскіх вечарынаў). З другога боку, пісьменнік яскрава ўяўляў, чым павінен быў закончыцца раман — арыштамі, шыбеніцамі, катаргай. Пра гэта пісаў У. Караткевіч у нататцы «Замест пасляслоўя», змешчанай у выданні рамана на рускай мове (Мн., 1977): «Зараз пачынаецца нешта сур'ёзнае. Пачынаюцца мукі, пакуты асобных, дарагіх мне людзей. І як мне цяпер — у тысячны раз — перажываць раны і смерць маіх блізкіх?!» Пісьменніку надзвычай важна было хоць некалькі падрыхтаваць чытача да непазбежнай будучыні сваіх любімых герояў. У некаторай ступені, аповесць «Зброя» — гэта першае кола пекла, гэта пачатак узыходжання Алеся Загорскага на сваю Галгофу.

Дзяніс МАРЦІНОВІЧ

(Заканчэнне будзе)

Фрагмент першай старонкі аповесці «Зброя» у часопісе «Маладосць» № 10 (1981 г.)

¹ Доклад, прачытаны на II Міжнароднай навуковай канферэнцыі «Значэнне творчасці У.С. Караткевіча ў кантэксце еўрапейскіх культур». Орша, 25–26 лістапада 2005 г.

З гнязда Нікадзіма Глазкова і Ганны Філіпенкі

(Працяг. Пачатак у №№ 36–38)

Булай

Дзмітрый Фёдаравіч Булай (1903–1990)

Нарадзіўся 14 мая ў Магілёве ў сям’і мяшчанцаў Фёдара Іванавіча Булая і Анастасіі Мікітаўны Краснікавай. У сям’і было 10 дзяцей (шасцёра з іх памерлі маленькімі ў Магілёве ад шкарлятыны прыкладна ў 1905–1906 гг.). Закончыў Аляксандраўскую рэальную вучэльню. Расказваў, што пад час навучання вітаў апошняга расійскага цара Мікалая II, калі той прыязджаў у Магілёў. Закончыў Горацкую акадэмію, атрымаў спецыяльнасць каморніка (землеўпарадкачыка). Перад Вялікай Айчыннай вайной у Беластоку будаваў аэрадром. З 1941-га па 1944-ты жыў пад акупацыяй, паводле працоўнай павіннасці мусіў працаваць на немцаў каморнікам, з-за чаго па вайне баяўся рэ-

прэсіяў. У 1943 г. ажаніўся з Верай Іванаўнай Мікуліч. Мелі 5 дзяцей: Васіль, Пятро, Аляксандр, Яўгенія, Алена. З 1945 па 1963 г. працаваў у БТІ Магілёва.

Меў паганы характар – любіў паспрацаваць, але быў шчырым і справядлівым. Пра сябе казаў: «За ўсё жыццё і палкі не ўкраў». Вельмі любіў футбол. Памёр 30 чэрвеня 1990 г.

Васіль Дзмітрыевіч Булай (1944–2002)

Нарадзіўся 9 мая ў Ляхавічах. Быў першым дзіцём у сям’і. Ягоная маці Вера Іванаўна Мікуліч выйшла замуж за Дзмітрыя Фёдаравіча Булая, сваю цяжарнасць ад мужа не хавала. Калі Васю не было і году, з ім здарылася няшчасце. Сям’я вярталася з Магілёва, і скрутак з сынам скаціўся з вазка. Прапажу заўважылі не адразу, і бацька прапанаваў не вяртацца, бо прайшлі шмат кіламетраў і наўрад ці знойдуць хлопчыка, пэўна, яго хто падбраў. Але Вера кінула рэчы і пехатою пайшла шукаць сына. Вася гэтаксама ляжаў на дарозе. Дзмітрый Фёдаравіч змрыўся, прыняў малога і стаў яму бацькам. Усё жыццё маці з трымценнем ставілася да свайго першынца. Пасля школы

Васіль паехаў у Яраслаўль – хацеў паступіць у стаматалагічны інстытут, але не атрымалася. Закончыў вучэльню культуры, працаваў дырэктарам клуба. Пасля службы ў арміі паступіў у Палтаўскае ваеннае вучылішча. Палітработнік СА В. Булай служыў у Ташкенце, Алма-Аце, Талды-Кургане, Будапешце, Тамбове, Нарыльску. Адусюль ён прывозіў усім родным падарункі. Малодшая сястра Алена ўзгадвае, як ганарылася братам. Ён добра граў на баяне і на вечарынах быў жаданым госцем. Маленькай Лене падабалася, што ўсе ўпрошваюць яе старэйшага брата сыграць што-небудзь, а ёй і прасіць не трэба – Вася зробіць усё, што папросіш. І праз дзесяцігоддзі Алена Дзмітрыеўна была для яго «маленькай».

У 1969 г. Васіль у Палтаве ажаніўся з Галінай Пятроўнай Трамбаг. Праз год нарадзіўся сын Уладзімір.

Пасля адстаўкі пераехаў у Магілёў, дзе і памёр.

Пётр Дзмітрыевіч Булай

Нарадзіўся 23 чэрвеня 1946 г. у сям’і Дзмітрыя Фёдаравіча і Веры Іванаўны Булаяў. Другое дзіця з пяці. У сям’і называлі яго «наш каток».

Вось гісторыя з яго маленства. Маленькага Пецю асабліва любіла цётка Кацярына Фёдараўна Булай (Бярдовіч). Яе сям’я для пасляваенных гадоў

жыла даволі заможна, часта запрашалі хлапчука на «смачненькае». Цётка клікала жыць двухгадовага Пецю жыць да іх, казала, што тады будзе часта есці булку з павідлам. Малы прыйшоў дадому і пачаў збіраць рэчы для пераезду. Ягоная маці пачала адгаворваць малога. Той падышоў да яе і ціхенька прамовіў: «Не хвалюйся, мамачка, я булку з павідлам з’ем і назад прыйду».

Пасля школы паступіў у Магілёўскі машынабудаўнічы інстытут, які не закончыў. Пасля службы ў СА ў ГДР працаваў мантажнікам, вучыўся ў хімічным інстытуце на вечаровым аддзяленні. Па заканчэнні працаваў памочнікам майстра на «Химволокне», потым там жа слесарам. У 1970 г. пабраўся шлюбам з Тамарай Сямёнаўнай Саламянка (1951 г.н., ураджэнка в. Палевачы на Віцебшчыне). У той жа год нарадзіўся сын Саша, а праз 10 гадоў – дачка Іра. Пётр Дзмітрыевіч шмат чытае, аматар расказаць анекдоты, майстар на ўсе рукі. Любіць гатаваць, асабліва саліць рыбу. Любіць сваіх унукаў Арцёма і Алёну.

Аляксандра Дзмітрыеўна Булай (Курачкова)

Нарадзілася 11 студзеня 1949 г. у г. Магілёве ў сям’і Дзмітрыя Фёдаравіча і Веры Іванаўны Булаяў. Трэцяе дзіця з пяці.

Пасля школы закончыла машынабудаўнічы інстытут. Па размеркаванні з мужам Генадзем Арсеневічам Курачковым пераехала ў г. Мінск.

Працавала на Мінскім гадзінніковым заводзе «Луч» інжынерам-канструктарам. Праца была вельмі важкай, але Аляксандра Дзмітрыеўна заўсёды спраўлялася, бо вызначалася вялікай адказнасцю.

У 1971 г. нарадзіла дачку – Алену Генадзьеўну Курачкову (Шчатко). Калі выйшла на пенсію, Аляксандра Дзмітрыеўна пачала займацца бізнэсам – разводзіла кветкі.

Калі муж стаў інвалідам, працягвала яго даглядаць, хоць яны ўжо былі ў разводзе.

Аляксандра Дзмітрыеўна мае двух унукаў: Анастасію і Уладзіслава Шчатко.

Яўгенія Дзмітрыеўна Булай (Дубіцкая)

Нарадзілася 28 снежня 1950 г. у сям’і Дзмітрыя Фёдаравіча і Веры Іванаўны Булаяў. У дзяцінстве маленькая Жэня вельмі хварэла, урачы ставілі ёй рэўматызм і парок сэрца. Ножкі Жэні так моцна балелі, што маці даводзілася насіць дачку на руках.

Дзмітрый Булай (1951 г.)

Закончыла школу № 18. У 1974 г. – фізіка-матэматычны факультэт Магілёўскага педінстытута. Працавала настаўнікам матэматыкі ў вёсцы Заходы Магілёўскай вобласці, затым у СШ № 18, СШ № 34.

У 1970 г. выйшла замуж за Рыгора Дубіцкага, разышлася з ім у 1973-м. У 1971 г. нягледзячы на забароны ўрачоў нарадзіла дачку – Таццяну (маю маму).

У СШ № 34 працавала завучам. Калектыў школы выбраў яе дырэктарам. Піша вершы, прозу. Публікуецца ў газетах. Малюе. Рашае матэматычныя прыклады, добры сцэнарыст.

У 1992 г. стала бабуляй – нарадзіўся ўнук Яўген Феліксавіч Вераб’еў, якога называлі ў яго гонар. У 1988 г. нарадзілася я, Вольга Глазкова. У 2001 г. – унучка Вера Глазкова, якую называлі ў гонар бабулінай маці – Веры Іванаўны, а ў 2002 г. – унучка Уллы, названая ў гонар прабабулі – Уллыны Мікалаеўны.

Бабуля Жэня – стрыжань хаты. Добрая. Працавітая. Падымаецца рана, кладзецца позна.

Яўгенія Дзмітрыеўна была дэпутатам гарадскога і абласнога Савета дэпутатаў XXII, XXIII і XXIV скліканняў, старшынёй Пастаяннай камісіі па пытаннях аховы здароўя, адукацыі і сацыяльных пытаннях, культуры, спорту і турызму.

Вольга ГЛАЗКОВА, г. Магілёў

(Заканчэнне будзе)

Учасы калектывізацыі (Д.Ф. Булай трэці злева)

Царкоўнае крэязнаўства

Абраз шведскага афіцэра

3 гісторыі Лагішынскай іконы Божай Маці

Ішла Паўночная вайна 1700–1720 гг. паміж шведамі і рускімі, у саюзе з Польшчай. Рускія ірваліся да Балтыйскага мора. У красавіку 1706 г., пакінуўшы Гродна, шведскі кароль Карл XII са сваім войскам праз Пружаны, Бярозу, Хомск ішоў да Пінска. Адзін са шведскіх атрадаў у Мерчыцах (вёска ў накірунку да Пінска) павярнуў на Лагішын адпачыць і папоўніць правіант. Шведскі афіцэр гэтага атрада «стаў на кватэру» у сакратара гарадской управы – нейкага Мілашэўскага. З сабою ён меў невялікі скрутак, які паклаў за дзвярыма. Прозвішча таго афіцэра было Галабурда. Тым часам рускія войскі праз Жалудок сышлі на Менск.

Праз некаторы час, калі купіў правіант і адпачыў, атрад пакінуў мястэчка. А скрутак афіцэр ці то забыўся, ці то разлічыўся ім за пастой. А ў скрутку была цу-

доўная ікона Божай Маці з дзіцём. Мілашэўскі сабраў сваіх знаёмых лагішынцаў. Яны дамовіліся прынесці абраз у касцёл і змясціць яго ў дарагі абклад.

Некалькі словаў пра храм. Першы касцёл у Лагішыне быў пабудаваны на грошы Станіслава Радзівіла ў 1634 г. Ён быў драўляны, даўжынёй 10 сажняў, франтонам скіраваны на захад, з двума спічкамі на гонтавым даху і званіцай. У будынак вялі два ўваходы. У храме была цагляная падлога, на харах размяшчаўся арган. Найбольш шанавалася абраз Божай Маці і яшчэ 20 іконаў. У касцёле таксама былі 10 драўляных скульптураў (у тым ліку – Збаўцы), дзве спавядальні, руханосная шытая бісерам ікона, 5 харугваў.

Дык вось, менавіта ў гэты першы касцёл і змясцілі ікону Божай Маці. Неўзабаве яна праславілася сябе цудамі. Вялікім цудам народ назваў

факт выратавання храма ад пажару, пад час якога згарэлі ўсе дамы, што знаходзіліся па суседстве. Потым абраз раздзяліў гісторыю храма. У 1866 г. улады перадалі будынак касцёла праваслаўнай царкве. Абраз пачаў служыць праваслаўным хрысціянам. Але католікі ніколі не забываліся, што абраз Божай Маці належыць ім. Яны прыходзілі ў праваслаўную царкву маліцца любімаму абразу, назваўшы яго Каралевай Палесся.

Калі ў 1913 г. католікі купілі зямлю і пабудавалі новы касцёл (дзеінічае і дагэтуль), праваслаўны ікону ім не вярнулі. І толькі ў 1938 г. некалькі юнакоў-католікаў тайна вынеслі абраз Божай Маці з царквы і змясцілі яго ў касцёл. Тры разы праваслаўныя судзіліся з католікамі. Але суд застаўся на баку католікаў. Нават у верасні 1939 г., калі прыйшлі

Саветы, католікі ікону не аддалі, і новая ўлада з гэтым згадзілася. Увосень 1939 г. ікону адправілі ў Варшаву, дзе яе абнавілі. Епіскап Брэсцкі Казімір Букраба сам прывёз яе з Варшавы і ўласнаручна змясціў у галоўны алтар. Яе віталі і католікі, і праваслаўныя.

У час Вялікай Айчыннай вайны ікона знаходзілася ў касцёле. Але калі ў 1944 г. у Лагішын увайшла Чырвоная Армія, то праваслаўныя зноў паспрабавалі забраць ікону ў царкву. Але іх намер ваенны камісар не падтрымаў. Абраз да сёння з'яўляецца прадметам пакланення ў каталіцкім храме Святых апосталаў Пятра і Паўла, што размяшчаецца на вул. Таміліна ў Лагішыне. А 10 мая 1997 года адбылася ўрачыстая каранацыя цудатворнага абразу Лагішынскай Божай Маці Каронамі Папы Рымскага.

«Каралева Палесся»

P.S. У Швецыі пануючая царква – лютэранская. Але армія Карла XII складалася з наймітаў. Не выключана, што той шведскі афіцэр быў католікам і гэты абраз Божай Маці вазіў з сабой як абярэг.

Ніна МАРЧУК,
крэязнаўца,
г. Кобрын

Цяжка пераацаніць значэнне Івана Іванавіча Насовіча (1788–1877) у гісторыі беларускай філалогіі, фалькларыстыкі і этнаграфіі. Ён займае пачэснае месца сярод выдатных дзеячаў беларускай культуры XIX ст. Яго справядліва называюць «беларускім Далем», супастаўляючы дзве славы яго працы У.І. Даля з кнігамі І.І. Насовіча – «Слоўнікам беларускай мовы» (СПб., 1870) і «Зборнікам беларускіх прыказак» (СПб., 1874). Праўда, паводле ахопу апісанага моўнага матэрыялу працы Насовіча значна ўступаюць далейшым, але тут ёсць свае прычыны.

Беларуская мова ў тыя часы афіцыйнымі ўладамі не прызнавалася як самастойная, і Насовіч у адпаведнасці з устаноўкамі Расійскай Акадэміі навук уключаў у свой «Слоўнік...» далёка не ўсё, што было ў жывым народным маўленні беларусаў, а толькі тое, што не супадала з засведчанымі ў даведніках фактамі рускай мовы.

Другая праца Насовіча – «Зборнік беларускіх прыказак», – як і першая, была выдадзена Расійскай Акадэміяй навук. Аўтар сціпла назваў сваю працу зборнікам прыказак, а між тым гэта быў першы ў гісторыі ўсходнеславянскага мовазнаўства тлумачальны слоўнік прыказак. Е.Р. Раманаў справядліва ахарактарызаваў гэты слоўнік як «працу, пакуль што адзіную ў сваім родзе». Яшчэ да выхаду зборніка ў свет, азнаё-

міўшыся з рукапісам, Рускае геаграфічнае таварыства прысудзіла І. Насовічу залаты медаль і выбрала яго членам-супрацоўнікам Таварыства.

Дарэчы, і іншыя буйныя даследаванні вучонага, якія не страцілі сваёй вартасці да сёння, былі высока ацэненыя Ададзяленнем рускай мовы і славеснасці Акадэміі навук: за «Слоўнік беларускай мовы» І. Насовіч атрымаў Дзямідаўскую прэмію, за «Алфавітны паказальнік старых беларускіх словаў...» – Увараўскую.

Навукова-даследчай дзейнасцю Насовіч пачаў займацца ў 1848 г., маючы за плячыма вялікі жыццёвы вопыт, дасканалы вывучыўшы багацце не толькі роднай яму Мсціслаўшчыны, але і Віленшчыны, Міншчыны, Аршаншчыны, дзе шмат гадоў настаўнічаў. Выйшаўшы ў 1844 г. у адстаўку, Насовіч пачаў папаўняць матэрыялы для слоўніка беларускай мовы. «Для паспяховага выканання гэтай справы, – пісаў сын вучонага В.І. Насовіч, – бацька мой не шкадаваў ніякіх выдаткаў, ездзіў у розныя беларускія мясціны, якія яго цікавілі. Жывучы з маленства сярод сельскага людю, добра ведаў якую мову беларусаў, так і мноства іх песняў, прыказак, прымавак і інш. Ён ведаў і шанавалі іх звычай». І. Насовіч заўсёды меў пры сабе

сшытак, «куды неадкладна занатоўваў кожнае новае для яго слова, што траплялася яму ў гутарцы з простым чалавекам, кожную цікавую песню, прыказку».

Публікацыя гэтых матэрыялаў мае сваю гісторыю. Першая тысяча прыказак была надрукаваная ў 1852 г. Затым, як зазначае сам даследчык, ён, збіраючы матэрыялы для «Слоўніка...», «адкрыў непараўнана большую колькасць прыказак, якія існуюць у гаворках беларускіх жыхароў, асабліва сялянаў... Беларусы ўсе факты, усе выпадковасці чалавечага жыцця, усе ўчынкі, як добрыя, так і дрэнныя, і ўсякае нават меркаванне пра што-небудзь падводзяць пад мерку прыказак сваіх... Паміж простых людзей ёсць шмат такіх здольных, якія на ўсякую падзею, на ўсякі выпадак, вясёлы, спрэчны, сумны, – адразу ж і дарэчы выдаюць прыказку, нібы яны знарок вывучалі іх, як тыя, хто, авалодваючы лацінскай мовай, завучвае на памяць дыстыхі Катонавы». У новы зборнік (1867) увайшлі і раней апублікаваныя прыказкі, і новыя (больш за дзве тысячы). Апошняе выданне зборніка (1874) змяшчае 3 715 прыказак.

Выключнае значэнне гэтага зборніка найперш у тым, што амаль усе змешчаныя ў ім прыказкі растлумачаны. Не

паясняюцца толькі тыя, якія ўжываюцца ў іх літаральным значэнні, напрыклад: *Брат брату паняволі прыяцель*. Прыказкі-сінонімы або прыказкі-варыянты суправаджаюцца адсылкамі: тое самае, што; глядзі; параўнай. Напрыклад: *«Усе бабры дабры, адна выдра ліха яе бяры. Адпавядае прыказцы: Усе людзі як людзі, адзін чорт у калпаку»*.

Шкада толькі, што гэтая каштоўная і патрэбная кніга ні ў савецкі час, ні ў апошнія 15 гадоў так і не перавыдавалася, хоць пра неабходнасць перавыдання неаднойчы гаварылася ў друку. Пісаў і гаварыў пра гэта і я, але звычайна адказвалі, што перавыдаваць яе нельга, бо ў ёй ёсць ідэалагічна непрыемныя матэрыялы, асабліва рэлігійныя, часта ўжываецца «жыд» і іншае. Я спрабаваў прарэчыць: у зборніку У.І. Даля «Пословицы русского народа» ёсць і «жид», і цэлыя тэматычныя групы тыпу «Бог – вера», «Вера – грэх» (па 200 і болей прыказак у групе), аднак зборнік выдавалі чатыры разы (нядаўна выйшла яшчэ адно выданне). На прарэчэнні, не задумваючыся, адказвалі: дык гэта ж, маўляў, Даль!..

Іван ЛЕПЕШАЎ,
прафесар

Пра два зборнікі прыказак

У вялікім свеце

Егіпецкі жнівень

За свой кароткі век я ўжо шмат дзе пабываў, шмат чаго пабачыў. Кіпр, Грэцыя, Чэхія, Балгарыя, Туніс... Быў у нашых суседзяў у Польшчы, Расіі, Украіне... Кожны раз даведваюся нешта новае, атрымліваю свежыя ўражанні. Кожная краіна ўнікальная па-свойму, з гэтага і складаецца прыгажосць нашага свету. Сёлета я адпачываў разам з усёй нашай сямейкай у Егіпце.

Перш за ўсё троху геаграфіі. Егіпет – краіна ў Паўночнай Афрыцы. Яна асабліва, мае багатую гісторыю і культуру. Гэта абумоўлена і тым, што Егіпет знаходзіцца каля Аравійскага паўвострава, на стыку афрыканскай і арабскай культуры. Таму і поўная назва ў яго адпаведная – Аравійская Рэспубліка Егіпет. Галоўная рэлігія ў краіне – іслам. Пад час свайго адпачынку мы якраз трапілі на пачатак месяца Рамадан – у вялікі пост.

Найлепш з паездкі запамнілася Чырвоное мора. Надвор'е ўвесь час стаяла бясхмарнае, ані воблачка ў небе. Вада была цёпла, мяккая і ласкавая. Быў толькі адзін вялікі мінус: увечары пасля 6 гадзінаў з мора прыплывалі караблі і злівалі мазут у ваду (зліваюць у мора баласт-ваду, з якой ідуць паражняком. – «КГ»).

Прырода ў Егіпце зусім не падобная на нашу. У моры багата разнастайных рыбаў, некаторыя з іх нават небяспечныя. Напрыклад, рыба-хірург – у яе хвост востры, як нож, аб яго можна моцна параніцца. Да таго ж, гэтая рыбіна вельмі нахабная і самаўпэўненая. Ганяе іншых рыбак і часам нават кідаецца на людзей – спрабуе напа-лохаць.

Людзі ў Егіпце – асобная гісторыя. Большая частка насельніцтва – арабы, як мне падалося, вельмі хітры народ. Яны часта прапануюць дапамагчы табе, але не за проста так, а за бакшыш (бакшыш – «чаявыя» на арабскай мове). Калі ідзеш па вуліцы, дык хапаюць за рукаў, цягнуць у сваю краму і расхвальваюць тавар. У краме той лепш троху патаргавацца, бо кошт, асабліва на сувеніры, вельмі завышаны. Нашыя беларускія грошы часта бачыў прыклеенымі да сценкі: для іх гэта экзотыка.

Таксама ў Егіпце і своеасаблівая кухня. Яна ў асноўным складаецца з вострых страваў. Бульбачкі нашай было няшмат, часцей печаная. Традыцыйна яе гатавалі вельмі вострай, з перцам. Частавалі нас і садавінаю, і іншай смакотаю.

Пляж у гатэлі нам трапіўся не самы лепшы: пясок увесь камяністы, ды яшчэ галубы пад парасонамі гнёзды пазівалі. Да таго ж, тэрыторыя вакол гатэля была заваленая смеццем.

Наогул, чамусьці часта згадвалася тут дзядулева прымаўка: «Заганю цябе ў Егіпет!». Стараўся зразумець сэнс гэтай беларускай прымаўкі ў Егіпце.

Я, вядома, адпачываў, але і пра родную старонку не забываў. У мяне з сабою быў зборнік вершаў Максіма Багдановіча «Вянок». Чытаў з яго вершы, і найперш «Паміж пяскоў Егіпецкай зямлі, над хвалямі сінеючага Ніла...». Пад канец адпачынку троху ўжо ўсё заморскае надакучыла, хацелася дахаты, у Беларусь. Нездарма кажуць: у гасцях добра, але дома лепей.

Сяржук ЧЫЛІКІН-САДЭЛЬСКИ,
фота аўтара

Ігар Пракаповіч

(Працяг. Пачатак у №№ 30–35)

Е, Ё

Ельнякі – вёска за 13 км на паўночны ўсход ад Паставаў, за 5 км на поўнач ад Навасёлкаў каля ракі Снарыхаўкі. Вядомая з пачатку XX стагоддзя як засценак Клейгельса. Назва адлюстроўвае асаблівасць вакольнай расліннасці: наяўнасць яловых лясоў, якія і зараз акружаюць вёску.

Ёдаўцы – вёска за 14 км на паўднёвы захад ад Паставаў, за 3,5 км на паўднёвы ўсход ад Камаі. Вядомая з 1873 года ў Камайскай воласці Свянцянскага павета, уладанне Сулістроўскіх. Назва ўтвораная ад літоўскай асновы «juodas» – «чорны». Падставай для ўзнікнення такой назвы магло стаць імя жыхара (Ёдас, Ёдка) або чорная зямля гарадзішча, якое, па звестках археолага Л. Побалля, знаходзілася каля вёскі.

Ёцішкі – вёска за 20 км на захад ад Паставаў, за 5 км на захад ад Гадуцішак. Назва паходзіць з балцкіх моваў, дзе літоўскае «juoškis» азначае «смуглявы, чарнявы».

Ж

Жакі – вёска за 34 км на захад ад Паставаў, за 4 км на поўнач ад Лынтупаў. Вядомая з 1861 года ў Лынтупскай воласці Свянцянскага павета. Назва паходзіць ад балцкай асновы «šaka» (літ.), «šaka» (лат.) – «любое адгалінаванне», напрыклад, рукаво ракі, адасабленне ўзгорка. Вёска знаходзіцца на ўзвышанай градзе, якая адыходзіць ад значнага па памерах узвышша.

Жалязоўшчына – вёска за 11 км на паўднёвы ўсход ад Паставаў. У 1905 годзе фальварак Бутлера ў Манькавіцкай воласці Вілейскага павета. Назва, верагодна, звязаная з мясцовасцю, дзе ў старажытнасці вялася здабычка балотнай руды і выплаўка жалеза.

Жардэлі (Жардзель) – вёска за 25 км на захад ад Паставаў, за 10 км на ўсход ад Лынтупаў. У 1905 годзе засценак у Камайскай воласці Свянцянскага павета. Назва паходзіць з балцкіх моваў, дзе «žardiena, žardis» – загарадка для жывёлы, загон. У беларускай мове ёсць словы «жэрдка, жэрдзіна» – «доўгая палка, якая выкарыстоўваецца звычайна для загарадкі».

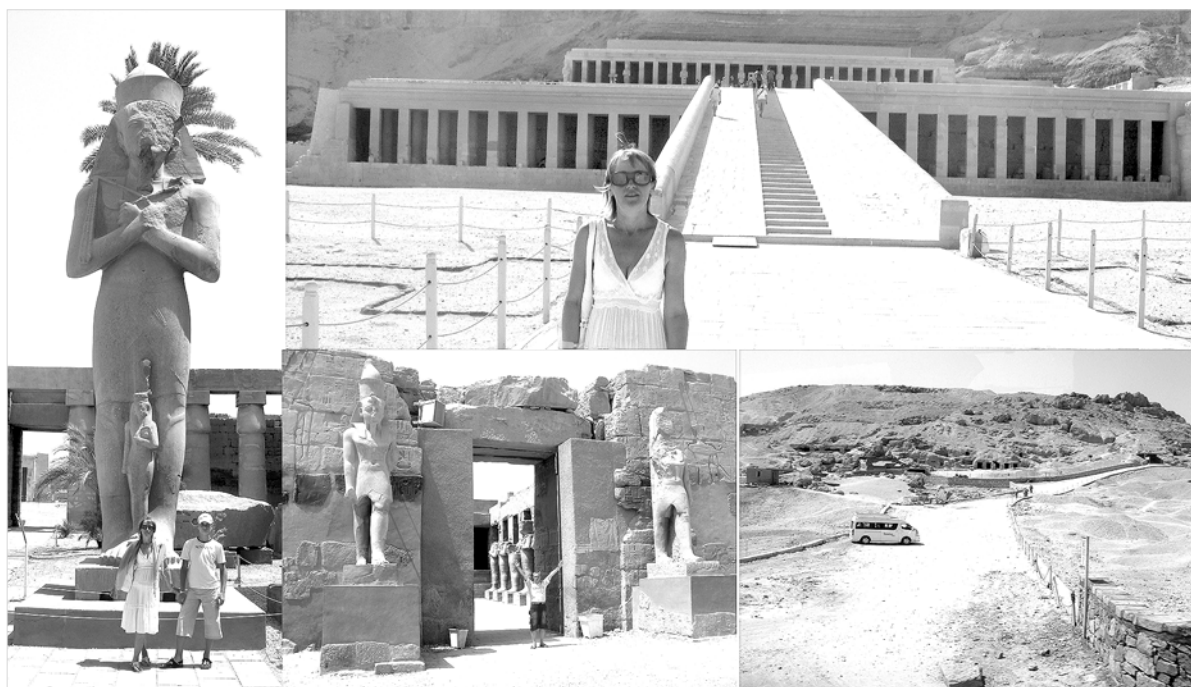
Жарскія – вёска за 23 км на захад ад Паставаў, за 11 км на ўсход ад Лынтупаў. У 1905 годзе фальварак Асінскага ў Камайскай воласці Свянцянскага павета. Верагодна назва вёскі паходзіць ад урочышча, дзе ўчастак лесу быў выпалены для сельскагаспадарчай апрацоўкі. Старажытнаславянскі тэрмін «жар» звязаны з працэсам падсечна-агнавога земляробства і якраз адносіцца да гарэлага лесу. У літоўскай мове ёсць слова «žarijos» – «жар». Мажлівае паходжанне назвы і ад прозвішча Жарскі. Праўда, зараз у раёне людзей з такім прозвішчам няма, але ёсць аднакарэньныя Жарын, Жаркоў.

Жарсцвянка – вёска за 24 км на паўднёвы ўсход ад Паставаў, за 13 км на поўдзень ад Варапаева. Вядомая з пачатку XX стагоддзя як вёска Дунілавіцкай воласці і засценак Сварцэвічаў. Назва паходзіць ад беларускага слова «жарства» – буйны калючы пясок, дробныя каменчыкі, якія ўтвараюцца ад разбурэння горных пародаў.

Жары – вёска за 17 км на паўднёвы захад ад Паставаў. Вядомая з 1921 года ў Камайскай гміне. У 1937 годзе засценак Жарскія. Назва паходзіць ад асновы «жар». Тлумачэнне гл. Жарскія.

Жвірынка – хутар за 30 км на паўднёвы захад ад Паставаў, за 6 км на паўднёвы ўсход ад Лынтупаў, былы засценак. Назва паходзіць ад літоўскага «žvyras», што азначае «гравій, буйны пясок».

(Працяг на стар. 8)

Парады да ацяпляльнага сезона

Адна з найбольш распаўсюджаных прычынаў пажараў у жылых і грамадскіх будынках у асенне-зімні сезон – ацяпляльныя прыборы. Пажары часцей за ўсё адбываюцца з-за неасвоечасовага рамонтна-ацяпляльных печаў, прымянення ў мэтах ацяплення самаробных і нестандартных электрычных і газавых прыбораў, адступлення ад правілаў пажарнай бяспекі пры іх эксплуатацыі.

Каб пазбегнуць пажараў у час эксплуатацыі ацяпляльных прыбораў, неабходна:

- перш чым запаліць у печы, пераканайцеся, што яна спраўная;
- выкарыстоўваць дровы па памеры топачнай камеры, якая павінна быць зачыненая;
- нельга пакідаць печку, якая паліцца, без нагляду ці даручаць нагляд за ёй малалетнім дзецям;

- на згаральнай падлозе перад топачнай адтулінай неабходна прыбіць металічны ліст памерам 50х70 см;

- забараняецца выкарыстоўваць для ацяплення самаробныя і нестандартныя ацяпляльныя прыборы;

- каб пазбегнуць узнікнення трэшчынаў у печах, не варта дапускаць іх перагрэву;

- нельга ставіць, складаць і захоўваць каля абагравальных прыбораў дровы, паперу, мэблю, развешваць бялізну і адзенне для сушкі, распальваць у печцы пры дапамозе лёгкаўзгаральных рэчываў.

Вольга ЦЫНКЕВІЧ,
інспектар ЦРАНС,
г. Мінск

(Працяг. Пачатак на стар. 7)

Жвойрышкі Вялікія – вёска за 26 км на захад ад Паставаў, за 11 км на паўночны ўсход ад Лынтупаў. Вядомая з пачатку XX стагоддзя ў Лынтупскай воласці. Назва, верагодна, паходзіць ад літоўскага «*zverti*», што азначае «звер». Магчыма, існавала літоўскае паганскае імя *Zvairis* або *Žvojrīs*.

Жданы – вёска за 32 км на ўсход ад Паставаў, за 11 км на паўднёвы ўсход ад Варапаева. Вядомая з 1873 года ў Норуцкай воласці. Назва паходзіць ад старажытнаславянскага імя *Ждан*. На Пастаўшчыне сустракаюцца прозвішчы *Жданаў*, *Ждановіч*, *Жданковіч*.

Святая крынічка

Жукава – вёска за 31 км на ўсход ад Паставаў, за 8 км на паўднёвы ўсход ад Варапаева. Вядомая з 1873 года ў Норуцкай воласці. Назва паходзіць ад прозвішча *Жукаў*, якое ў сваю чаргу ўтварылася ад мянушкі *Жук*. Прозвішча з асновай «жук» адно з самых распаўсюджаных на Пастаўшчыне: *Жук*, *Жукаў*, *Жукоўскі*, *Жук'ян*.

Жукі – вёска за 9 км на паўночны ўсход ад Паставаў, за 15 км на захад ад Варапаева. Вядомая з пачатку XX стагоддзя ў Пастаўскай воласці. Тлумачэнне гл. *Жукава*.

Жуперкі – вёска за 29 км на ўсход ад Паставаў, за 6 км на ўсход ад Варапаева. Вядомая з 1873 года ў маёнтку Ручко Вілейскага павета. Назва паходзіць з балцкіх моваў. У літоўскай «*ажи*» азначае «за», «*perkasas*» – «канал, канава, перакоп». Адсюль вынікае, што жуперкі – гэта месца за канавай.

Жыгуны (Жыгуні) – вёска за 20 км на паўднёвы захад ад Паставаў, за 17 км на паўднёвы ўсход ад Лынтупаў. Вядомая з 1873 года ў Камайскай воласці як уладанне Сулістроўскіх. Назва, верагодна, паходзіць з літоўскай мовы ад прозвішча *Žugūnas*, што азначае «*пасланец, хадок*». Сярод беларусаў ёсць прозвішчы *Жыгун*, *Жыгуноў*.

Жылінскія – вёска за 13 км на ўсход ад Паставаў, за 10 км на захад ад Варапаева. Вядомая з 1873 года ў Лучайскай воласці Вілейскага павета. Назва паходзіць ад прозвішча *Жылінскі*, якое ўтварылася ад мянушкі «*жыла, жылісты*», што значыць «сухарлявы, мускулісты». У Пастаўскім раёне сустракаюцца прозвішчы *Жылаў*, *Жылевіч*.

3

Забалацце – вёска за 13 км на паўднёвы ўсход ад Паставаў каля ракі Лучайкі. У пачатку XX стагоддзя ў Манькавіцкай воласці Вілейскага павета. Назва адлюстроўвае асаблівасць геаграфічнага становішча паселішча – знаходжанне «*за балотам*».

Заброддзе – вёска за 3 км на паўночны захад ад Паставаў каля ракі Мядзелкі. Назва адлюстроўвае асаблівасць геаграфічнага становішча – месцазнаходжанне «*за бродам*», які існаваў праз Мядзелку ў паўночнай частцы Паставаў.

Загачча – вёска за 5 км на паўднёвы захад ад Паставаў каля ракі Спарыцы. Назва адлюстроўвае асаблівасць геаграфічнага становішча – вёска знаходзіцца «*за гаці*». Гаць – насціл з бярвення, галля, ламачча для праезду цераз балота або грязкае месца – раней існавала праз раку Спарыцу. Яна называлася «Чортаў мост» і была небяспечная для праезду, бо, паводле слоў мясцовых жыхароў, багністая мясцовасць неаднаразова засмоктвала жывёлу, вазы, а ў вайну нават танк.

Заготскот – вёска за 3 км на захад ад Паставаў. Вядомая з 1963 года ў Свіцельскім сельсавеце. Населены пункт узнік пры жывёлапрыёмным пункце УП «Коопзагот-промторг», а назва адлюстроўвае яго функцыю.

Задзеўе – вёска за 3 км на захад ад Паставаў каля возера Задзеўскае. Вядомая з 1873 года ў Ясеўскай воласці. Назва адлюстроўвае асаблівасць геаграфічнага становішча – «*за дзеўем*». Дзеўе – гэта ранейшая назва возера Задзеўскае.

(Працяг будзе)

Дзе варт пабываць

▶ Правесці нейкае мерапрыемства нестандартна і запамінальна ў наш час не складана. Больш за тое – уласнае свята можна ператварыць у падзею для многіх людзей. Такой культурніцкаю падзеяй мусіць стаць, паводле задумы арганізатараў, вяселле Алеся і Алесі Таболічаў. Малады вядомы аматарам сучаснай музыкі як лідэр рок-гурта «Znich» (наша газета пісала пра альбомы гэтага калектыву). 24 кастрычніка ў клубе «Реактор» адбудзецца сумесны канцэрт гуртоў «Znich», «Рокаш», «Сок», «Рокерджокер», «ЗЬМ99», «Unia» ды іншых, прысвечаны вяселлю Алеся і Алесі Таболічаў.

▶ Многіх нашых сучаснікаў вабяць сярэднявечныя танцы, рыцарскія імпрэзы, сярэднявечная музыка і танцы. Каб хаця крыху задаволіць гэтую цікавасць, а таксама даць нашым суайчыннікам уяўленне пра беларускае сярэднявечча, ужо некалькі гадоў выходзяць музычныя альбомы «Легенды Вялікага Княства». Нядаўна выйшаў чарговы дыск, прысвечаны дню памяці Вітаўта Вялікага і 600-годдзю Грунвальдскай бітвы. Аматараў даўняй музыкі запраша-

юць у сталічны Палац культуры ветэранаў 30 кастрычніка на канцэрт-прэзентацыю кружэлкі легендаў. У імпрэзе маюць браць удзел «Яварына», «Гістрыён», «Тэатр ДыГрыза», «Testamentum Terrae», «Cornucopia», а таксама Кацярына Радзівілава, Алесь Чумакоў ды іншыя. Апроч пены і танцаў арганізатары канцэрта абяцаюць і іншыя цікавосткі.

▶ Дарэчы, 24 кастрычніка пройдзе яшчэ адна імпрэза ў духу сярэднявечча. Ансамбль «Класік-Авангард» пад кіраўніцтвам Уладзіміра Байдава запрашае сваіх прыхільнікаў у Малуую залу імя Р.Р. Шырмы Белдзяржфілармоніі. Калектыву пазнаёміць з новай праграмай канцэртнага сезона, прысвечанай юбілею Грунвальдскай бітвы. Прагучаць гімн XV ст. «Багародзіца», «Малітва перад Грунвальдскай бітвай» Г. Гарэлавай, «Песні даўніх ліцьвінаў» В. Кузняцова, сюіта «Грунвальд–1410» У. Байдава. У канцэрце возьме ўдзел заслужаны калектыв Дзяржаўная акадэмічная харавая капэла Рэспублікі Беларусь імя Р.Р. Шырмы пад кіраўніцтвам заслужанай артысткі Рэспублікі Беларусь Людмілы Яфімавай.

Малая краязнаўчая энцыклапедыя

Пачатак у № 1 за 2003 год)

КУЛЬЖЫНСКІ Рыгор Іванавіч (1838–1910?) – беларускі этнограф і фалькларыст. Скончыў Нежынскі ліцэй. З 1861 г. працаваў настаўнікам гімназіяў у Свянцях, Мазыры, Гродне, інспектарам народных вучылішчаў Гродзенскай, з 1869 – Мінскай губерняў, з 1875-га дырэктар народных вучылішчаў Варонежскай губерні. Надрукаваў артыкулы «Пра зборнік заходне-рускіх прыказак і прымавак» (Гродненские губернские ведомости. 1866. № 41; Виленские губернские ведомости. 1866. № 84), «Нататка пра гісторыю народнай паэзіі», «Пра этнаграфічныя звесткі, што датычацца Заходняй Расіі» (Гродненские губернские ведомости. 1867. № 21–22), «Пра духоўныя простанародныя песні Паўночна-Заходняга краю», «Мінск губерні» (Минские губернские ведомости. 1868. № 35; 1877. № 3), «Сцэны з беларускага побыту» (Виленский вестник. 1873. № 115), «Гродзенскія пісьмы: (Беларускія паданні і песні пра святога Юр'я)», «Сяло Казанскае, бывае Куродзічы, Рэчыцкага павета Мінскай губерні» (Вестник Западной России. 1865–1866. Кн. 8, т. 3; 1865–1866. Кн. 2, т. 1), «Батлейка» (Душеполезное чтение. 1873. № 12, т. 3) і інш. З 1883 г. выдаваў у Харкаве часопіс «Благовест», дзе ў 1885–1886 гг. апублікаваў «Успаміны пра Паўночна-Заходні край (1861–1874 гг.)» і расказаў пра сваю дзейнасць на Беларусі ў 1861–1874 гг. Склаў рукапісны зборнік «Песні, казкі і прыказкі Паўночна-Заходняга краю», куды ўвайшло больш за 500 твораў з Гродзенскай, Мінскай і Віленскай губерняў (не захаваўся), зборнік «Простанародныя беларускія песні, запісаныя ў Мінскай губерні» (16 тэкстаў з нотамі, захоўваюцца ў архіве Геаграфічнага таварыства Расіі ў Санкт-Пецярбургу).

КУЛЬ – 1) тоўсты сноп жытняй адборнай саломы, якая скарыстоўвалася для пакрыцця страхі, пляцення матаў на вокны і дзверы для ўцяплення хаты, хлява; 2) вялікі мяшок з рагожы для солі, мукі, зерня, агародніны, вугалю ды інш. Тэрмін «куль» у значэнні «рагожны мех» вядомы з XVII ст. У XVIII–XIX стст. куль, як ёмістасць для прадуктаў і інш. тавараў, шырока выкарыстоўваўся пры транспарціроўцы грузаў на рачных суднах і плытах. Рагожныя кулі былі таксама важным прадметам экспарту. Ткалі кулявую рагожу адпаведных памераў і гатунку: для мучных, збожжавых, саляных і інш. кулёў. У 1-й пал. XX ст. з пашырэннем прамысловага вырабу мяшкоў з пняковай і баваўнянай тканіны рагожныя кулі выйшлі з ужытку; 3) даўняя адзінка вымярэння сыпных рэчываў, галоўным чынам збожжа. Аб'ём неаднаразова мяняўся.

КУЛЬБАКА – палка для апоры пры хадзьбе. У некаторых мясцовасцях называлася кавенька (каменька), кульба. Рабілі з розных пародаў дрэва, часцей з ядоўцу, арэшыны, дуба. Была без ручкі і з ручкай, часта вельмі мудрагелістай. Нярэдка кульбаку выгіналі і ўпрыгожвалі разбой, выпальваннем і інш.

КУЛЬТ ПРОДКАЎ – рэлігійнае шанаванне памерлых бацькоў, родзічаў. Развіваўся як сямейны культ на стадыі распаду родавага ладу. Генетычна звязаны з першабытнымі анімістычнымі вераваннямі і ўяўленнямі аб продках як ахоўніках роду, нашчадкаў, гаспадаркі. Перажыткі і сляды культу продкаў захаваліся ў святкаваннях Дзядоў, Радаўніцы, у пахавальных абрадах і звычаях (памінкі), галашэннях. З культу звязаны і міфалагічны вобраз дамавіка як духа-ахоўніка хатняга агменю.